

Ο ρόλος των εκπαιδευτικών στην αποδόμηση των έμφυλων ταυτοτήτων:
προϋποθέσεις, αντιστάσεις και όρια.

Ελένη Μαραγκουδάκη
Επικ. Καθηγήτρια, Τμήμα ΦΠΨ
Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων
email: emaragod@uoi.gr

Η θεωρητική και εμπειρική μελέτη στον ευρύτερο χώρο των Επιστημών της Αγωγής επισημαίνει και αναδεικνύει τον καθοριστικό ρόλο που διαδραματίζουν οι εκπαιδευτικοί στην επιτυχή και αποτελεσματική υλοποίηση εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων και καινοτομιών για τη δημιουργία ενός δικαιότερου για όλα τα άτομα σχολείου. Τούτο συνδέεται και απορρέει από το γεγονός ότι οι εκπαιδευτικοί είναι οι βασικοί διεκπεραιωτές της εκπαιδευτικής διαδικασίας και ότι έχουν και τους αναγνωρίζεται μια σχετική αυτονομία κατά την καθημερινή εκπαιδευτική πράξη. Έτσι, στο πλαίσιο της σχετικής αυτονομίας τους έχουν πολλές δυνατότητες και ευκαιρίες είτε να υποστηρίζουν την υλοποίηση σχετικών εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων και καινοτομιών είτε να τις ακυρώνουν (Μαυρογιώργος, Γ., 2011).

Από τη διαπίστωση αυτή δεν εξαιρούνται, φυσικά, οι προσπάθειες προώθησης της ισότητας των φύλων στην εκπαίδευση και μέσω της εκπαίδευσης στην ευρύτερη κοινωνία.

Γιατί, όμως, εξακολουθούμε σήμερα να ασχολούμαστε με την προώθηση της ισότητας των φύλων δεδομένου ότι οι γυναίκες έχουμε καταγράψει σημαντικές κατακτήσεις και έχουμε διεισδύσει σε πολλά από τα ανδροκρατούμενα κάστρα της δημόσιας κοινωνικής ζωής;

Η απάντηση στα σχετικά ερωτήματα προκύπτει από ερευνητικά δεδομένα σύμφωνα με τα οποία οι κατακτήσεις των γυναικών σε βασικούς κοινωνικούς τομείς-εργασία, πολιτική, εκπαίδευση- παρουσιάζουν αντιφάσεις και παλινδρομήσεις.

Ομολογουμένως, έχουν σημειωθεί θετικά βήματα ως προς την πρόσβαση και γενικά τη θέση των γυναικών στους τομείς αυτούς. Ωστόσο, η θέση τους εξακολουθεί να είναι υποδεέστερη εκείνης των ανδρών. Σε ό,τι αφορά ειδικότερα τον τομέα της εκπαίδευσης, τα κορίτσια φοιτούν σε ίσο ή και σε μεγαλύτερο ποσοστό με τα αγόρια σε όλες τις βαθμίδες και τους τύπους της Γενικής Εκπαίδευσης. Σημειώνουν περισσότερες “πρωτιές” στις Πανελλαδικές εξετάσεις και αποτελούν το 60% του

συνολικού φοιτητικού πληθυσμού των Α.Ε.Ι. Παρατηρείται, ωστόσο, μια τάση σταθερότητας ή και αδράνειας σε ό,τι αφορά στις επιλογές κατεύθυνσης σπουδών. Η συντριπτική πλειονότητα των κοριτσιών επιλέγει και φοιτά σε σχολές θεωρητικής κατεύθυνσης οι οποίες συνδέονται με επαγγέλματα που, στις σημερινές παραγωγικές και οικονομικές συνθήκες και συγκυρίες, παρουσιάζουν υψηλά ποσοστά ετεροαπασχόλησης ή/και ανεργίας και γενικότερα εξασφαλίζουν χαμηλά οικονομικά και συμβολικά οφέλη (Καραμεσίνη, Μ. 2008).

Σε επίπεδο διδακτικού προσωπικού, παρατηρείται αριθμητική υπεροχή των γυναικών εκπαιδευτικών στα σχολεία Α΄/θμιας και Β΄/θμιας εκπαίδευσης. Η υπεροχή, ωστόσο, αυτή προσδιορίζεται από τη συγκέντρωσή τους στις χαμηλότερες βαθμίδες, την ανάληψη διδασκαλίας μαθημάτων κυρίως θεωρητικής κατεύθυνσης μερικά μάλιστα εκ των οποίων θεωρούνται ως “δευτερεύοντα” και τέλος την απουσία τους από θέσεις στελεχών διοικητικής και παιδαγωγικής ευθύνης (Μαραγκουδάκη, Ε. 2007, Δαράκη, Ε. 2007, Τάκη, Β. 2009).

Σε ό,τι αφορά την Ανώτατη εκπαίδευση, η πρόσβαση των γυναικών σε θέσεις μελών Διδακτικού και Ερευνητικού Προσωπικού (ΔΕΠ), παρουσιάζει ανάλογη και αντίστοιχη εικόνα. Αναλυτικότερα: **i)** Οι γυναίκες πανεπιστημιακοί αποτελούν τη συντριπτική μειοψηφία του συνολικού αριθμού των μελών διδακτικού και ερευνητικού προσωπικού της χώρας. **ii)** Το υψηλότερο ποσοστό τους συγκεντρώνεται στις χαμηλότερες ιεραρχικά βαθμίδες, των Επίκουρων καθηγητριών και των Λεκτόρων. **iii)** Οι διαφοροποιήσεις, ως προς το φύλο, ανάμεσα σε σχολές των Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών και σε σχολές των Φυσικών Επιστημών καθώς και των Επιστημών Μηχανικής και Τεχνολογίας, σε ό,τι αφορά τόσο την πρόσβαση όσο και την εξέλιξη στις βαθμίδες, είναι έντονες, σχεδόν πολωτικές. Οι πρώτες σχολές είναι περισσότερο “φιλικές” και “ανοικτές” στις γυναίκες, ενώ οι δεύτερες σχολές είναι “επιφυλακτικές”, χωρίς να λείπουν και οι περιπτώσεις που είναι σχεδόν ερμητικά “κλειστές” για τις γυναίκες πανεπιστημιακούς. **iv)** Οι γυναίκες πανεπιστημιακοί υπο-εκπροσωπούνται σε διοικητικές θέσεις στα συλλογικά διοικητικά όργανα του χώρου εργασίας τους (Μαραγκουδάκη, Ε. 2008).

Οι αντιφάσεις αυτές στο χώρο της εκπαίδευσης, ανάλογες και αντίστοιχες των οποίων παρατηρούνται και σε άλλους χώρους του ευρύτερου δημόσιου τομέα, αναδεικνύουν εμμέσως πλην σαφώς την ανεπάρκεια και την αναποτελεσματικότητα των μέτρων και των αλλαγών με τα οποία η Πολιτεία έχει αντιμετωπίσει μέχρι σήμερα το ζήτημα της προώθησης της ισότητας των φύλων στο χώρο της

εκπαίδευσης. Τα μέτρα και οι αλλαγές έχουν περιοριστεί σε θεσμικές ρυθμίσεις για ελεύθερη πρόσβαση των αγοριών και των κοριτσιών σε όλες τις βαθμίδες και τους τύπους της εκπαίδευσης, σε αλλαγές στο αναλυτικό πρόγραμμα των σχολείων και σε κάποιες πολύ επιφανειακές και αντιφατικές αλλαγές στο περιεχόμενο των σχολικών εγχειριδίων¹. Τα μέτρα αυτά φαίνεται ότι στάθηκαν ανεπαρκή να αμβλύνουν τις υπονομευτικές επιδράσεις και τις ακυρωτικές παλινδρομήσεις που δημιουργούν οι βαθειά ριζωμένες και κυρίαρχες παραδοσιακές στερεοτυπικές κοινωνικές αντιλήψεις για τον καταμερισμό ρόλων και τη δυναμική των διαφυλικών σχέσεων στον ιδιωτικό χώρο της οικογένειας, τα επαγγέλματα που θεωρούνται αρμόζοντα για κάθε φύλο και τη θέση των ανδρών και των γυναικών στην ιεραρχική πυραμίδα των επαγγελμάτων. Οι αντιλήψεις αυτές προσδιορίζουν και οριοθετούν τις ανδρικές και γυναικείες ταυτότητες, δηλαδή τον ανδρισμό και τη θηλυκότητα.

Σύμφωνα με τα δεδομένα της σχετικής φεμινιστικής μελέτης και έρευνας, οι ταυτότητες φύλου δεν έχουν ουσιοκρατική υπόσταση και στήριξη, δηλαδή έχουν ελάχιστη σχέση με τη βιολογία των φύλων. Αντίθετα αποτελούν μια κοινωνική σχεσιακή κατασκευή που προκύπτει ως ωρίμανση, ως ίζημα στο χρόνο μιας συνεχούς διαλεκτικής διαδικασίας επιδράσεων -προσδοκιών, απαγορεύσεων και παραδοχών- που δέχονται τα αγόρια και τα κορίτσια αρχικά από το οικογενειακό περιβάλλον και στη συνέχεια από το σχολικό και το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον (συνομήλικοι, Μ.Μ.Ε, κ.λπ.) και απαντητικών αντιδράσεων τους σ' αυτές.

Αυτό, όμως, που έχει ιδιαίτερη σημασία είναι ότι οι ταυτότητες φύλου δεν υπάρχουν παρατακτικά άνδρας – γυναίκα/ ανδρισμός – θηλυκότητα αλλά ιεραρχικά με την ανδρική ταυτότητα σε θέση κυρίαρχη και ηγεμονική και τη γυναικεία σε θέση υποδεέστερη και συχνά απαξιωτική. (Connel, R.W. 2006, Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β. Σακκά Δ., Ηρακλείδου Μ, Φρόση, Α. 2005 Πολίτης Φ., 2006).

Αυτή ακριβώς η “επιστημονικά αστήριχτη και κοινωνικά αθέμιτη” άνιση αξιολόγηση και ιεραρχική κατάταξη των ταυτοτήτων φύλου, είναι που αποκρυσταλλώνεται στη διαφορετική και εξουσιαστική θέση των ανδρών και των γυναικών στους διάφορους κοινωνικούς τομείς.

Υπό το πρίσμα και το φως της διαπίστωσης αυτής το πρόταγμα και η πρό(σ)κληση για την επίτευξη ουσιαστικής ισότητας ανάμεσα στα φύλα είναι η αποδόμηση των στερεοτυπικών παραδοσιακών έμφυλων ταυτοτήτων. Ο ρόλος και η συμβολή των εκπαιδευτικών στο συγκεκριμένο πρόταγμα κρίνεται αποφασιστικής σημασίας και σπουδαιότητας. Ο βασικότερος λόγος γι' αυτό είναι ότι οι

εκπαιδευτικοί, όπως ήδη αναφέρθηκε, αποτελούν τους/τις βασικούς συντελεστές της εκπαιδευτικής διαδικασίας στο πλαίσιο της οποίας έχουν πολλές ευκαιρίες να παρεμβαίνουν συστηματικά και μεθοδικά προς την κατεύθυνση αποδόμησης των περιοριστικών έμφυλων ταυτοτήτων.

Τι εννοούμε, όμως, όταν μιλούμε για συστηματική και μεθοδική παρέμβαση των εκπαιδευτικών κατά την εκπαιδευτική διαδικασία με στόχο την αποδόμηση των περιοριστικών έμφυλων ταυτοτήτων; Ποιες είναι οι απαραίτητες προϋποθέσεις προκειμένου οι εκπαιδευτικοί να συναινούν αλλά, κυρίως, να είναι σε θέση να ανταποκρίνονται στο συγκεκριμένο θέμα; Ποιες παράμετροι θέτουν όρια και δημιουργούν αντιστάσεις και δυσκολίες;

Στη συνέχεια της εισήγησης θα προσπαθήσουμε να αναφερθούμε στα συγκεκριμένα ερωτήματα, συνοπτικά και επιγραμματικά.

Όταν, λοιπόν, προτείνουμε συστηματική και συγκροτημένη παρέμβαση των εκπαιδευτικών στην εκπαιδευτική διαδικασία, όπου ανάμεσα στα άλλα στοχοθετείται και η αποδόμηση των στερεοτυπικών έμφυλων ταυτοτήτων, εννοούμε ότι οι εκπαιδευτικοί, με δεδομένη τη σχετική αυτονομία που διαθέτουν κατά την άσκηση του εκπαιδευτικού τους έργου, είναι δυνατόν να αξιοποιούν συστηματικά κάθε πτυχή της εκπαιδευτικής διαδικασίας και της σχολικής ζωής, (περιεχόμενο των σχολικών εγχειριδίων, εκπαιδευτικά προγράμματα, επετειακές ή άλλες σχολικές εκδηλώσεις, παιγνίδι στον αύλειο χώρο του σχολείου στο διάλειμμα κ.λπ.), είτε ακόμη γεγονότα από την επικαιρότητα, προκειμένου να αναπτύξουν στις αίθουσες διδασκαλίας συζητήσεις και προβληματισμούς αναφορικά με τις έμφυλες ταυτότητες και τις προσδιοριστικές προεκτάσεις τους στη δυναμική των διαφυλικών σχέσεων. Μια πιο ολοκληρωμένη, βέβαια, πειστική και γι' αυτό αποτελεσματική παρέμβαση θα συμπεριλάμβανε το σύνολο των πρακτικών διευθετήσεων και των κατανομών ανάμεσα στα φύλα στην ίδια την οργάνωση της εκπαιδευτικής διαδικασίας.

Άλλοτε, η παρέμβαση μπορεί να πάρει τη μορφή μιας μικρής εμβέλειας έρευνας αναφορικά με τη θέση των φύλων σε διάφορους τομείς και την εξέλιξή της διαχρονικά ή την ιστορική πορεία της κατοχύρωσης των πολιτικών δικαιωμάτων των γυναικών κ.λπ. Άλλοτε η παρέμβαση μπορεί να έχει ως στόχο να καταστήσει τις γυναίκες από “αόρατες, ορατές”, δηλαδή να αναδείξει τη συμβολή και την προσφορά τους στο ιστορικο-κοινωνικό γίνεσθαι διαχρονικά και συγχρονικά.

Άσχετα από τη μορφή και το περιεχόμενο των παρεμβάσεων, με το σχεδιασμό και την υλοποίησή τους, οι εκπαιδευτικοί είναι δυνατόν να κατευθύνουν τους

μαθητές και τις μαθήτριες ώστε να ανιχνεύουν και να εντοπίζουν τις ποικίλες μορφές και εκφάνσεις των ασύμμετρων και εξουσιαστικών σχέσεων των φύλων οπουδήποτε κι αν εμφανίζονται και κυρίως να αναπτύσσουν μια αναστοχαστική και κριτική αντιμετώπισή τους. Σε μια τέτοια περίπτωση, οι μαθητές και οι μαθήτριες υποστηρίζονται ώστε να αμφισβητούν την προαποκτηθείσα, εσωτερικευμένη και παγιωμένη μάθηση, πρότυπα και σχήματα με τα οποία τοποθετούνται, αντιμετωπίζουν και προσδιορίζουν το ζήτημα των έμφυλων ταυτοτήτων και τις προεκτάσεις τους στη δυναμική των διαφυλικών σχέσεων.

Οι διδακτικές παρεμβάσεις και εν γένει ο εμπλουτισμός της εκπαιδευτικής διαδικασίας με τη θεματική του φύλου στο βαθμό που είναι συγκροτημένες, πειστικές, συστηματικές και μεθοδικές και κυρίως στο βαθμό που αυτές αποτελούν δομικό στοιχείο της εκπαιδευτικής διαδικασίας έχουν πολλές πιθανότητες να συμβάλουν:

- στην αμφισβήτηση του άκρως απλουστευτικού και εφησυχαστικού, αλλ' ωστόσο κυρίαρχου μύθου περί των βιολογικών διαφορών ως αιτίου της κοινωνικής ανισότητας των φύλων.
- στην αποδόμηση και σταδιακά στην αμφισβήτηση και άμβλυνση των αναχρονιστικών και περιοριστικών, τόσο για τα αγόρια αλλά ιδιαίτερα για τα κορίτσια, στερεοτυπικών κοινωνικών αντιλήψεων για τα φύλα.
- στη διεύρυνση των ταυτοτήτων των φύλων τόσο αναφορικά με την επιλογή επαγγέλματος και τις φιλοδοξίες για επιδίωξη επαγγελματικής σταδιοδρομίας και καριέρας, όσο και με τον καταμερισμό ρόλων στον ιδιωτικό χώρο της οικογένειας και..
- γενικότερα, στην προώθηση των αρχών της ισότητας και της ισοτιμίας στις κοινωνικές σχέσεις ανδρών και γυναικών σε όλους τους κοινωνικούς τομείς.

Ποιες είναι, όμως, οι προϋποθέσεις προκειμένου οι εκπαιδευτικοί -άντρες και γυναίκες- να εντάσσουν την αποδόμηση των έμφυλων ταυτοτήτων ως δομικό στοιχείο στην εκπαιδευτική διαδικασία; Ανάμεσα στα άλλα θα μπορούσαμε να αναφέρουμε ότι προαπαιτούνται τα ακόλουθα:

α) η διάχυση και η εμπέδωση από την εκπαιδευτική κοινότητα της επιστημονικά τεκμηριωμένης γνώσης, ότι η κοινωνική ανισότητα των φύλων αποτελεί μια κοινωνική κατασκευή. Ένα αδιάσειστο και από επιχείρημα ως προς το ζήτημα αυτό, αποτελούν οι αλλαγές που έχουν σημειωθεί στις ταυτότητες φύλου διαχρονικά στην

Ελλάδα και σε άλλες δυτικές χώρες. Αποκαλυπτικές είναι επίσης, οι διαφορές, που σύμφωνα με τα δεδομένα ερευνών από το χώρο της Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, παρατηρούνται διαπολιτισμικά. Το περιεχόμενο, π.χ., των ταυτοτήτων φύλου και η θέση των γυναικών στις μουσουλμανικές χώρες διαφοροποιούνται σε σχέση με τα αντίστοιχα σε χώρες της Δύσης. Οι βιολογικές προδιαγραφές, συνιστώσες και διαφορές των φύλων παραμένουν, βέβαια, σταθερές τόσο διαχρονικά όσο και διαπολιτισμικά. Αυτό αποδυναμώνει και καταρρίπτει το μύθο του άμεσου και απαρέγκλιτου προσδιορισμού των ταυτοτήτων φύλου από το βιολογικό και ανατομικό “πεπρωμένο” και προκρίνει την εξήγηση στη βάση των εκάστοτε ιστορικά και κοινωνικοοικονομικά οριοθετημένων επιλογών, κανονικοτήτων και ευκαιριών.

β) η συσσωρευμένη γνώση που έχει προκύψει από τη φεμινιστική μελέτη και έρευνα αναφορικά με:

- ❖ τη διαφορετική και άνιση θέση των φύλων στους διάφορους κοινωνικούς τομείς. Πώς αυτή εκφράζεται και με ποιες συνέπειες για τους άνδρες και τις γυναίκες.
- ❖ τα υλικά και συμβολικά συμφέροντα του κεφαλαίου και των ανδρών ως κοινωνικής ομάδας που αποτελούν το υπόστρωμα δημιουργίας των ποικίλων εκφάνσεων και μορφών κοινωνικής ανισότητας με βάση το φύλο και τα οποία έμμεσα αλλά ωστόσο αποτελεσματικά ευνοούν τη συντήρησή τους.
- ❖ τα μέσα και τις πρακτικές με τις οποίες ο σχολικός μηχανισμός, γενικά, και ιδιαίτερα οι ίδιοι και οι ίδιες συμβάλλουν στην αναπαραγωγή και συντήρηση των ασύμμετρων και εξουσιαστικών σχέσεων ανάμεσα στα φύλα.

Τα παραπάνω με τη σειρά τους προϋποθέτουν εκπαιδευτικούς, οι οποίοι/ες κυρίως στο πλαίσιο της βασικής τους εκπαίδευσης και κατάρτισης αλλά και στο πλαίσιο επιμόρφωσης, έχουν μελετήσει και έχουν γνώση της θεωρίας και της έρευνας αναφορικά με τις διαφυλικές σχέσεις. Σύμφωνα με πρόσφατη μελέτη, αναφορικά με την ένταξη στα προγράμματα σπουδών και την προσφορά μαθημάτων σχετικά με τη θεματική του φύλου σε πανεπιστημιακές σχολές βασικής κατάρτισης εκπαιδευτικών, προκύπτει ότι η συγκεκριμένη θεματική έχει ενταχθεί και εμφανίζεται στα προγράμματα σπουδών ενός πολύ περιορισμένου αριθμού Σχολών και Τμημάτων, κατ’ αποκλειστικότητα θεωρητικής κατεύθυνσης, και μόλις την τελευταία δεκαπενταετία. (Παντούλη, Ο., Λαδά, Σ., Χοντολίδου, Ε.2006. Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ., Κανέλλου, Α., 2008.).

Αν μάλιστα λάβουμε υπόψη το μεγάλο χρονικό διάστημα που μεσολαβεί ανάμεσα στην απόκτηση του πτυχίου και στο διορισμό των εκπαιδευτικών, είναι πιθανόν πολλοί/ές από τη «γενιά» που έχουν παρακολουθήσει μαθήματα στη θεματική του φύλου, να μην έχουν διοριστεί μέχρι σήμερα. Έτσι, δεν αποκλείεται να υπάρχουν περιπτώσεις εκπαιδευτικών διορισμένων και εν ενεργεία, οι οποίοι/ες, είτε στο πλαίσιο της προσωπικής τους προσπάθειας για αυτομόρφωση είτε στο πλαίσιο προγραμμάτων επιμόρφωσης και ευαισθητοποίησης στη θεματική του φύλου, πληρούν και διαθέτουν τις πιο πάνω προϋποθέσεις υλοποίησης διδακτικών παρεμβάσεων. Αυτό, ωστόσο, δεν ισχύει για την πλειονότητα των εν ενεργεία εκπαιδευτικών.

Πέρα απ' όλα τα παραπάνω, υπάρχουν κι άλλες παράμετροι που ως ένα μεγάλο βαθμό δημιουργούν αντιστάσεις και βάζουν όρια στους και στις εκπαιδευτικούς σε ό, τι αφορά το σχεδιασμό και την υλοποίηση καινοτόμων δράσεων με στόχο την αποδόμηση των έμφυλων ταυτοτήτων. Οι παράμετροι αυτοί φαίνεται να συνδέονται και να αφορούν:

- α) στην ιδεολογία και τις αντιλήψεις των εκπαιδευτικών για την εκπαίδευση και το σχολείο και
- β) στις συνθήκες εργασίας των εκπαιδευτικών

Αναλυτικότερα, όπως υποστηρίζεται, ένα μεγάλο μέρος της αντίστασης των εκπαιδευτικών σε ό,τι αφορά την υλοποίηση παρεμβάσεων με στόχο την αποδόμηση των έμφυλων ταυτοτήτων φαίνεται να συνδέεται με τις θέσεις και τις απόψεις τους για (α) την παιδοκεντρική μάθηση (β) το ρόλο και την “ευθύνη” εξωσχολικών φορέων κοινωνικοποίησης στη διαμόρφωση των έμφυλων ταυτοτήτων και (γ) την πολιτική ουδετερότητα του σχολείουⁱⁱ.

α) **Η παιδοκεντρική μάθηση.** Σύμφωνα με τις θεωρητικές αρχές της παιδοκεντρικής μάθησης, οι ατομικές διαφορές, έτσι όπως εκφράζονται μέσα από τις ατομικές ανάγκες και τα ενδιαφέροντα των παιδιών, έχουν ιδιαίτερη σημασία και επιβάλλεται να αντιμετωπίζονται με σεβασμό και να ενισχύονται. Οι θεωρητικές αρχές της παιδοκεντρικής μάθησης που είναι κυρίαρχες στα προγράμματα σπουδών των σχολών βασικής κατάρτισης των εκπαιδευτικών ευθύνονται ως ένα μεγάλο βαθμό για τις "αντιστάσεις" των εκπαιδευτικών στην υλοποίηση αντισεξιστικών παρεμβάσεων. Η ρητορική του παιδοκεντρισμού απαντάται και χαρακτηρίζει τόσο τους/τις εκπαιδευτικούς της πρωτοβάθμιας όσο και της δευτεροβάθμιας και είναι εμφανής σε δηλώσεις του τύπου "Εγώ διδάσκω χαρακτήρες, όχι φύλα".

β) **Ευθύνη εξωσχολικών φορέων κοινωνικοποίησης.** Σύμφωνα με τα ευρήματα σχετικών ερευνών, οι εκπαιδευτικοί τείνουν να αποδίδουν την ευθύνη για τη διαμόρφωση στερεοτυπικών ταυτοτήτων φύλου (όταν δεν τις εξηγούν με αναφορά τις βιολογικές διαφορές των φύλων) στις επιδράσεις που τα αγόρια και τα κορίτσια έχουν δεχτεί από τους γονείς και το ευρύτερο οικογενειακό περιβάλλον στη πρωτογενή φάση κοινωνικοποίησής τους. Στη συντριπτική τους πλειονότητα υποστηρίζουν ότι το σχολείο εμπλέκεται και ευθύνεται ελάχιστα. Όπως χαρακτηριστικά δηλώνουν: “Όταν τα παιδιά αρχίζουν τη φοίτηση στο δημοτικό σχολείο είναι ήδη πολύ αργά”. Έτσι, με δεδομένη τη καταλυτική επίδραση που έχει το οικογενειακό περιβάλλον στη διαμόρφωση των ταυτοτήτων φύλου οι εκπαιδευτικοί εκτιμούν ότι το σχολείο έχει ελάχιστες δυνατότητες παρέμβασης.

γ) **Ουδετερότητα του σχολείου.** Σύμφωνα με ερευνητικά δεδομένα αρκετοί και αρκετές εκπαιδευτικοί υποστηρίζουν μια ιδεολογία "ουδετερότητας" του σχολείου. Θεωρούν, δηλαδή, απαράδεκτη την παρέμβαση του σχολείου προς την κατεύθυνση τροποποίησης των προτιμήσεων και των επιλογών των αγοριών και των κοριτσιών. Εκτιμούν ότι ένα τέτοιο εγχείρημα συνιστά μια μορφή κατήχησης ή πολιτικής μεροληψίας και όχι μια εκπαιδευτική δραστηριότητα. Γενικά, διαπιστώθηκε ότι σε πολύ υψηλά ποσοστά οι εκπαιδευτικοί πιστεύουν ότι το σχολείο επιβάλλεται να παρέχει ένα ουδέτερο περιβάλλον, δηλαδή να παρέχει ίσες ευκαιρίες, έτσι ώστε οι μαθητές/τριες να κάνουν ελεύθερα τις επιλογές τους.

Μια άλλη παράμετρος που φαίνεται να συνδέεται με τις αντιστάσεις και τη δυσκολία των εκπαιδευτικών για σχεδιασμό και υλοποίηση παρεμβάσεων με στόχο τη διαμόρφωση ισότιμων πολιτών είναι οι συνθήκες κάτω από τις οποίες εργάζονται. Αναλυτικότερα:

1.Ο φόρτος εργασίας και, γενικά, η εντατικοποίηση της δουλειάς τους, καθώς καλούνται να ανταποκριθούν σε μια σωρεία αιφνιδιαστικών αλλαγών και μεταρρυθμίσεων στο εκπαιδευτικό σύστημα. Το γεγονός αυτό περιορίζει, αν δεν εκμηδενίζει, τα περιθώρια του διαθέσιμου χρόνου τους.

2.Ο συγκεντρωτικός και γραφειοκρατικός χαρακτήρας του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος, ο οποίος επιτρέπει ελάχιστα περιθώρια παρέκκλισης από το αναλυτικό και το ωρολόγιο πρόγραμμα του σχολείου. (Ανδρέου, Α., Παπακωνσταντίνου, Γ. ,1994).

3. Ο φόρτος μαθημάτων και γενικά η εντατικοποίηση της μελέτης των μαθητών και των μαθητριών, ιδιαίτερα εκείνων του Γενικού Λυκείου.

Η αναγνώριση της καθοριστικής συμβολής των εκπαιδευτικών και του καταλυτικού τους ρόλου στο ζήτημα της προώθησης της ισότητας των φύλων μέσα και διαμέσου της εκπαίδευσης αποτέλεσε το θεωρητικό υπόβαθρο του σχεδιασμού και της υλοποίησης διαφόρων Ευρωπαϊκών Προγραμμάτων αναφορικά με τη θεματική του φύλου. Συγκεκριμένα, στο πλαίσιο του ΕΠΕΑΕΚ II (2002-2008) υλοποιήθηκαν τα ακόλουθα Προγράμματα ευαισθητοποίησης και επιμόρφωσης εκπαιδευτικών σχετικά με τη θεματική του φύλου:

-«*Ευαισθητοποίηση Εκπαιδευτικών και παρεμβατικά προγράμματα για την προώθηση της ισότητας των φύλων*». (Πράξη 4.1.1.α), με φορέα υλοποίησης το Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (ΚΕΘΙ).

-«*Καλλιρρόη*»: *Προωθώντας την ισότητα των φύλων κατά τη μετάβαση από το σχολείο στην αγορά εργασίας. Δράσεις συμβουλευτικής και επαγγελματικού προσανατολισμού με την οπτική του φύλου*» (Πράξη 4.1.1.β), με φορέα υλοποίησης το Τμήμα Ψυχολογίας του Α.Π.Θ.

-«*Θετικές Δράσεις υπέρ των γυναικών ΕΠΕΑΕΚ, 4.1.1.στ'*» με φορείς υλοποίησης το Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, το Τ.Ε.Ι. Καβάλας, το Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, το Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών και τη Γενική Γραμματεία Ισότητας, και τέλος,

- «*Παραγωγή βοηθητικού εκπαιδευτικού υλικού για την εισαγωγή θεμάτων σχετικά με τα φύλα στην εκπαιδευτική διαδικασία*» (Πράξη 4.1.1.δ), με φορέα υλοποίησης το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.

Επιλέξαμε να κάνουμε μια διεξοδικότερη αλλ,' ωστόσο, σύντομη αναφορά στο τελευταίο εξ αυτών και γιατί είχαμε την επιστημονική ευθύνη υλοποίησης του αλλά και για τους ακόλουθους λόγους: α) αφορά στην εκπόνηση βοηθητικού υλικού ειδικά για τη θεματική του φύλου, β) απευθύνεται στους/στις εκπαιδευτικούς όλων των ειδικοτήτων, όλων των βαθμίδων και των τύπων της Γενικής Εκπαίδευσης (Νηπιαγωγείο, Δημοτικό, Γυμνάσιο, Γενικό Λύκειο και ΕΠΑ.Λ/ΕΠΑ.Σ), γ) φάκελοι του υλικού έχουν αποσταλεί σε όλες τις σχολικές μονάδες της Ελλάδας, και δ) δεν προβλεπόταν δράσεις διάχυσής του. Αξιοποιώντας, λοιπόν, το βήμα που μας παρέχει το διεξαγόμενο συνέδριο, μας ενδιαφέρει να κάνουμε μια περαιτέρω διάχυσή του στη εκπαιδευτική κοινότητα της Κύπρου.

Το βοηθητικό εκπαιδευτικό υλικό, λοιπόν, εκπονήθηκε σε δύο μορφές: α) σε έντυπη και β) σε ηλεκτρονική. Εμπεριέχει θεωρητικές και εμπειρικές μελέτες που είναι δυνατό να συμβάλουν στην ανάπτυξη γόνιμου προβληματισμού σχετικά με τις

έμφυλες κοινωνικές σχέσεις- ιστορικά και συγχρονικά- και τις διαδικασίες και τις πρακτικές μέσω των οποίων συντηρούνται και αναπαράγονται στο σχολείο.

Ένα μεγάλο μέρος του υλικού αφορά στην ανάλυση των σύγχρονων σχολικών εγχειριδίων –θεωρητικής και θετικής κατεύθυνσης- από την οπτική του φύλου. Αποτελεί, έτσι, ένα παράδειγμα/ένα εργαλείο που προσφέρεται για χρήση και αξιοποίηση από τους /τις εκπαιδευτικούς για την ανάλυση από τη συγκεκριμένη οπτική τόσο των σχολικών εγχειριδίων όσο και άλλου έντυπου υλικού, όπως παιδικών βιβλίων που χρησιμοποιούνται στο Νηπιαγωγείο αλλά και σε μετέπειτα βαθμίδες. Παράλληλα, εμπεριέχει προτάσεις για υλοποίηση δραστηριοτήτων ή/και projects που είναι δυνατόν να συμβάλλουν στην αποδόμηση των στερεοτυπικών ταυτοτήτων φύλου, ιδέες και προτάσεις για εκπαιδευτικές παρεμβάσεις αλλά και πρόσθετο υλικό το οποίο αποσκοπεί στην ανάδειξη της παρουσίας, της συμμετοχής και της προσφοράς των γυναικών στο ιστορικό, κοινωνικό και πολιτισμικό γίγνεσθαι. Αποσκοπεί, δηλαδή, να “θεραπεύσει” και να αντισταθμίσει τις σχετικές με τα ζητήματα αυτά αποσιωπήσεις των σχολικών εγχειριδίων και να καταστήσει τις γυναίκες από “αόρατες, ορατές και δρώντα υποκείμενα” τόσο ιστορικά όσο και συγχρονικά. Το πρόσθετο υλικό περιλαμβάνει: άρθρα από τον ημερήσιο και περιοδικό τύπο, αποσπάσματα Λευκωμάτων ή/και βιβλίων, φωτογραφικό υλικό, ιστοσελίδες, video κ.ά. Όλο το πρόσθετο αυτό υλικό καθώς και όλο γενικά το έντυπο υλικό που εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Προγράμματος εντάχθηκε σε ένα CD-ROM συνοδευτικό του έντυπου. Επιπλέον, αναρτήθηκε στην ιστοσελίδα, που επίσης δημιουργήθηκε στο πλαίσιο του Προγράμματος και είναι προσβάσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: www.isotita-epeaek.gr. Μετά από την προβλεπόμενη έγκριση/πιστοποίηση του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, το υλικό διανεμήθηκε μέσω του ΟΕΣΒ σε όλες τις σχολικές μονάδες Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης.

Οποσδήποτε, το σχολείο και οι εκπαιδευτικοί δε φέρουν την αποκλειστική ευθύνη για τη διαμόρφωση και τη συντήρηση των έμφυλων ταυτοτήτων και, κατά συνέπεια, δεν είναι οι αποκλειστικοί υπεύθυνοι για την αποδόμησή τους. Όπως υποστηρίζεται από βασικές φεμινιστικές προσεγγίσεις (Bryson, 2005, Αθανασίου, 2006), η διαμόρφωση και η συντήρηση των έμφυλων ταυτοτήτων συνδέεται και αποτελεί συνέπεια κοινωνικών δομών και σχέσεων μακρο-επιπέδου. Δηλαδή, του καπιταλιστικού τρόπου οργάνωσης της οικονομίας και της πατριαρχικής διάρθρωσης της κοινωνίας. Οι συγκεκριμένες δομές, παρότι ξεπερνούν, ωστόσο φαίνεται να

ελέγχουν το εκπαιδευτικό σύστημα. Στο βαθμό, όμως, που γίνεται αποδεκτό ότι οι παραδοσιακές έμφυλες ταυτότητες αποτελούν “απόσταγμα και ίζημα” αλληλεπιδράσεων στο πλαίσιο της κοινωνικοποίησης και ότι το σχολείο εν γένει αλλά ιδιαίτερα οι εκπαιδευτικοί έχουν δυνατότητες παρέμβασης με στόχο την αποδόμησή τους, τότε ο ρόλος και η συμβολή τους αναδεικνύεται επιτακτική αναγκαιότητα.

Κλείνοντας, κρίνω σκόπιμο να αναφέρω ότι η αποδόμηση των παραδοσιακών ταυτοτήτων φύλου και κυρίως των σχετικών άνισων αξιολογήσεων και ιεραρχήσεων τους με απώτερο στόχο την προώθηση της ισότητας ανδρών και γυναικών είναι ένας στόχος που συνδέεται και αποτελεί δείκτη

- εκδημοκρατισμού και πολιτισμικής ανάπτυξης μιας κοινωνίας
- αξιοποίησης όλου του ανθρώπινου δυναμικού μιας κοινωνίας με στόχο την καλύτερη οικονομική ανάπτυξη, κάτι που αποτελεί επιτακτική αναγκαιότητα στη σύγχρονη ανταγωνιστική παγκοσμιοποιημένη διαδικασία της παραγωγής και της οικονομίας.

Σας ευχαριστώ

ⁱ Αναλύσεις, από την οπτική του φύλου, των σχολικών εγχειριδίων που εγκρίθηκαν και χρησιμοποιούνται από το 2006 κ.ε. για τα μαθήματα θεωρητικής και θετικής κατεύθυνσης στα Δημοτικά, Γυμνάσια, Γενικά Λύκεια και ΕΠΑΛ/ΕΠΑΣ προσφέρονται στην ηλεκτρονική διεύθυνση: www.isotita-epeaek.gr. Οι αναλύσεις έγιναν στα πλαίσια του Προγράμματος «Παραγωγή βοηθητικού εκπαιδευτικού υλικού για την εισαγωγή θεμάτων σχετικά με τα φύλα στην εκπαιδευτική διαδικασία». (ΕΠΕΑΕΚ II, Πράξη 4.1.1.δ), Φορέας υλοποίησης Τομέας Παιδαγωγικής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Στη συνέχεια της εισήγησής μας γίνεται διεξοδικότερη αναφορά στο συγκεκριμένο Πρόγραμμα.

ⁱⁱ βλ. Acker, S (1994) “Teachers, Gender and Resistance” στο Acker, S *Gendered Education*, Buckingham, Open University Press, σ.90-104. Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο η Acker παρουσιάζει και αναλύει τις απόψεις και τις θέσεις των εκπαιδευτικών για τα τρία αυτά ζητήματα και τις προεκτάσεις τους στην επιφυλακτικότητα/απροθυμία που εκδηλώνουν συνήθως, στο να συμμετέχουν και πολύ περισσότερο στο να αναλαμβάνουν από μόνοι/ες τους πρωτοβουλίες ή καινοτόμες δράσεις με στόχο την προώθηση της ισότητας των φύλων

Βιβλιογραφία

- Αθανασίου, Αθ. (2006) (Επιμ.) *Φεμινιστική θεωρία και πολιτισμική κριτική* (Μτφρ. Μαρκέτου, Π., Μηλιώρη, Μ., Τσεκένης, Αιμ.), Αθήνα: Εκδ. Νήσος.
- Ανδρέου, Α., Παπακωνσταντίνου, Γ. (1994), *Εξουσία και οργάνωση - διοίκηση του Εκπαιδευτικού συστήματος*, Αθήνα. εκδ. ΝΕΑ ΣΥΝΟΡΑ, Α.Α. Λιβάνη,
- Δαράκη, Ελ. (2007) *Εκπαιδευτική ηγεσία και φύλο*, Θεσ/νίκη: Εκδ. Επίκεντρο.
- Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β., Σακκά, Δ., Ηρακλείδου Μ., Φρόση, Λ. (2005) *Μεγαλώνοντας ως αγόρι*, Αθήνα, Gutenberg
- Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ. (2008) «Εκπαιδευτικοί σε Διαδικασία Αλλαγής: Προσδοκίες από το Πρόγραμμα και Αξιολόγηση». Στο: Αλιπράντη-Μαράτου, Λ. κ.ά (Επιμ.) *Ισότητα των Φύλων και Εκπαίδευση: Προετοιμάζοντας Ισότιμους Πολίτες*, Αθήνα: ΚΕΘΙ σσ.69-90:88 (Πρακτικά συνεδρίου).
- Ζιώγου Σ./ Κανέλλου Α. (2008) “Η μεταβλητή του φύλου στη βασική εκπαίδευση των εκπαιδευτικών” στο Δεληγιάννη Β, Ζιώγου Σ., Φρόση Λ. (επιμ) *Φύλο και Εκπαιδευτική Πραγματικότητα στην Ελλάδα: Προωθώντας Παρεμβάσεις για την Ισότητα των Φύλων στο Ελληνικό Εκπαιδευτικό Σύστημα*. Προσβάσιμο στην ιστοσελίδα: http://www.kethi.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=149%3A2008-12-18-09-53-35&catid=35%3A-2008&Itemid=23&lang=el
- Καραμεσίνη, Μ. (2008) *Η απορρόφηση των πτυχιούχων πανεπιστημίου στην αγορά εργασίας*, Αθήνα: Εκδ. Διόνικος.
- Μαραγκουδάκη, Ελ. (2007) «Η παρουσία των δύο φύλων στη Δευτεροβάθμια και Τριτοβάθμια Εκπαίδευση.». Στο: Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β.- Σακκά, Δ (Επιμ.) *Από την εφηβεία στην ενήλικη ζωή: μελέτες για τις ταυτότητες φύλου στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα*, Αθήνα: Εκδ. Gutenberg, σσ. 285-312.
- Μαραγκουδάκη, Ελ. (2008) «Γυναίκες Πανεπιστημιακοί: εξελίξεις και σταθερότητες της θέσης τους στον Ακαδημαϊκό χώρο. Στο Φρόση, Λ. κ.ά. (Επιμ.) *Από την εφηβεία στην ενήλικη ζωή: Φύλο εκπαίδευση και επιλογές*, Θεσ/νίκη: Α.Π.Θ., On Demand ΑΕ, σ.239-267 (Πρακτικά συνεδρίου).
- Μαυρογιώργος, Γ.(2011) «Επιμόρφωση Εκπαιδευτικών: Γιατί οι εκπαιδευτικοί αντιμετωπίζονται λες και δεν είναι ενήλικες;» στο Οικονομίδης Βασίλειος (Επιμ) *Εκπαίδευση και Επιμόρφωση Εκπαιδευτικών*, Εκδόσεις Πεδίο, Αθήνα, σσ 608-621
- Παντούλη, Ό., Λαδά, Σ., Χοντολίδου, Ε.(2006) «Μαθήματα Φύλου και Ισότητας στα προπτυχιακά προγράμματα σπουδών των ελληνικών πανεπιστημίων: Συγκριτική και συγχρονική προσέγγιση», *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τχ.147, σ.130-140.
- Πολίτης Φώτης, (2006). *Οι ανδρικές ταυτότητες στο σχολείο*, Θεσ/νίκη, εκδ. Επίκεντρο

- Τάκη, Β. (2009) *Έμφυλη απουσία: γυναίκες στη διοίκηση της εκπαίδευσης- ένα εναλλακτικό μοντέλο*, Θεσ/νίκη: Εκδ. Επίκεντρο.
- Acker, S. (1994) “Teachers, Gender and Resistance” στο Acker, S. *Gendered Education*, Buckingham, Open University Press, σ.90-104
- Bryson, Val. (2005) *Φεμινιστική Πολιτική Θεωρία* (Μτφρ. Πανάγου, Ελεάν.), Αθήνα: Εκδ. Μεταίχμιο.
- Connel, R.W (2006) *Το κοινωνικό φύλο*, (μτφρ. Κοτσιφού Ελ., Πρόλογος Κογγίδου,Δ., Πολίτης,Φ.) Θεσ/νίκη, εκδ. Επίκεντρο